

„...Ébredj halotti álmodból...” Román himnusz és nacionalizmus

---

Egy himnusz egyfajta *sine qua non* a nemzettudat és megnyilvánulási formái szempontjából, a kollektív emlékezet egy színtere, hasonlóan a történelemórákhoz, az állampolgári ismeretekhez, az oktatási rendszerhez, a nemzeti ünnepekhez, az évfordulókhoz, amelyek együttesen, a múlt elemeinek célzatos egymáshoz illesztése nyomán egy *képzeletbeli univerzumot* teremtenek. *Mindez jóval azelőtt egységes egésszé áll össze, mielőtt az egyén ezt az építményt kritikus szemmel vizsgálgatni kezdené.* Egy himnusz következőleg alapja egyének és emberi közösségek világnézetének is, tehát megérdemel egy alaposabb vizsgálatot Románia kontextusában is.

*Ébredj román, ébredj halotti álmodból,
Melybe sülyesztettek barbár zsarnokok!
Most, vagy soha, teremts magadnak eljövendő sorsot,
Melynek kegyetlen ellenséged is meghajolni fog!*

Most vagy soha, bizonyítsd be a világnak
*Hogy még folyik a római vér ereidben
És hogy szívünkben még őrzünk büszkén egy nevet
Csaták győztesét, egy nevet: Traianus.*

Nézzétek ti dicső árnyak: Mihály, István, Mátyás király
Román nemzet, a ti dédunokáitok,
Felfegyverkezve, a ti tüzetekkel ereinkben
Mind azt kiáltjuk „Élet szabadon, vagy halál!”

Papok keresztrel az élen! Hisz *a had keresztény,*
A mottó a szabadság, a cél szent,
Inkább meghalunk csatában, teljes glóriában,
Mint hogy újból rabszolgák legyünk régi földünkön.

Vizsgáljuk meg közelebről az idézett verssorokat! Az őket átírató, belőlük kirajzolódó mítoszok láncolatának dekonstruálásához kíván jelen írás támpontokat adni.

Kiss Gy. Csaba írja a közép-kelet európai népek himnuszairól, hogy „szinte valamennyi versben tragikus feszültség erőterében jelenik meg a haza. Léte alapvető veszélyben van, hiányzik a szabadsága, fennállását kétségbe vonják, megrendítették a történelem viharai, nem lehet bizonyosan tudni, kik tartoznak bele, melyek a határai.”¹ De vajon véletlenek-e ezek a kételyek?

Az időszak, amelyben a fenti nemzeti himnusz zenéje és szövege létrejött (1848)², a „népek tavasza” néven ismert Európában. Ez a periódus egy olyan nemzetalkotási folyamat csúcspontját hozta el öreg kontinensünkön, amely az etnikumra alapozó identitás gondolatát a tömegek számára is jelenvalóvá teszi, s „a múltra és jövőre vonatkoztatva úgy jeleníti meg, mintha természetes közösséget alkotnának” – írja Étienne Balibar.³

Az Európa nyugati sávjában hosszú évszázados fejlődés, egymást erősítő gazdasági, társadalmi és ideológiai folyamatok eredményeképpen szépen lassan létrejövő nemzet (mint modern állam- és kultúrnemzet fogalom) Közép-Európa keleti felét is elérte, megvalósítandó követelményrendszerként érkeve, miközben nem egy alapvető föltétel hiányzott hozzá a szűkebb régiókban.⁴

A nemzetiségi ébredés, vagyis a kulturális önazonosság prioritásainak, nyelvezetének eltolódásai és módosulásai akár saját történelmünkéből is nyilvánvalóak. Az 1823-ban, szatmárcsekei magányában szerzett „Őseinket felhozád / Kárpát szent bércére, / Általad nyert szép hazát / Bendegúznak vére / S merre zúgnak hajjai / Tiszának, Dunának, / Árpád hős magzatjai / Felvirágozának...” verssorok megjelenítik Kölcsey Ferenc látomását a honfoglalás időszakáról.

Az Európa-szerte kibontakozó nemzeti mozgalmak *hősköltevényei, nemzeti imádságai kinyilatkoztatásszerűen kezdték szerkeszteni emberi közösségek emlékezetét, kollektív tudatát és világnézetét.* A múltat kutatók képzeletének, téves következtetéseinek segítségével hívtak életre olyan fiktív folytonosságokat, mint a Julius Caesar idejében Róma ellen küzdő gallok és a mai franciák, a rómaiak és az olaszok, az ókori görögök és az általuk benépesített vidék kései lakosai, a cheruskok és a németek, a kelta icenus törzs és az angolok, a sumérok és az újtörökök, a föníciaiak és a máltaiak vagy épp a libanoniak, stb. közöttiek.⁵ Kritikátlanul kezdték el magukba szívni nemzedékek a dicső ősök romantikus örökségének ópiumát, olyan nemzetek hosszú-hosszú múltjára tekintve büszkén vissza, amelyek *abban a formában, ahogy vélték, soha nem is léteztek.*

Ahogy a Deșteaptă-te, române! [en] román népe, amelyet barbár zsarnokok „halotti álomba” ringattak, *mint egységes nép, sem létezik.* Fikció, hiszen kizárólag meglehetősen képlékeny, modernitás előtti emberi közösségeket takarhatna, mivel *azok a nyelvi és kulturális struktúrák, amelyeket egy ilyen csoport magáénak vallott, soha nem voltak olyan erősek, amint azt a kései történészek* (vagy nacionalista költők és természetesen a politikusok) *feltételezik* – véli Shlomo Sand. A hivatalrendszer működtetése hozta őket létre, királyságok, vagy hercegségek – vagy írásunk szövegkörnyezetében az 1877-es egyesülésükig fejedelemségek – égisze alatt, fokozatosan egybeolvasztva az „alkultúrákat.” Sand definíciója szerint a „nép” tehát olyan társadalmi csoport, amely egy meghatározott területen él, rendelkezik a közös normarendszernek és a szekuláris kulturális gyakorlatnak (nyelvhasználat, ételek, öltözködés, zene stb.) legalább a körvonaláival. *E nyelvi és néprajzi jellegzetességek, amelyek megelőzik a nemzetállamok létrejöttét, nem szilárdultak meg, s nem voltak sem alapvetőek, sem egyértelműek ahhoz, hogy az egyéb csoportoktól való megkülönböztetést igazolják.* Valójában éppen az államközi kapcsolatok és konfliktusok története az, amely számos esetben meghatározta a „népeket” elválasztó határokat.⁶

A lengyel származású amerikai politológus, Zbigniew Brzezinski így ír minderről: „az emberiség a történelem során többnyire nem csupán elszigetelt csoportokban, hanem politikai kábultságban is élt. Az emberek többsége a legtöbb helyen rendelkezett politikai tudattal, és nem is volt politikailag aktív. A napi életük a nehéz fizikai és anyagi körülmények között a személyes túlélésről szólt. A vallás némi enyhülést ígért, miközben a társadalmi hagyományok bizonyos fokú kulturális stabilitást és alkalmanként kollektív megkönnyebbülést biztosítottak a sors viszontagságaival szemben. A politikai hatalom távoli volt, gyakran az isteni akarat megnyilvánulásaként fogták fel, és sokszor öröklődő rangok legitimálták azt [...] A politikai párbeszéd, a politikai meggyőződés és a politikai törekvés mind egy kiváltásos társadalmi réteg sajátja volt magának az uralkodónak a közvetlen környezetében.”⁷

A népek, lakosok, bennszülöttek, törzsek és vallásos közösségek *nem nemzetek,* még ha gyakran így is beszélnek róluk. Kulturális elemként kulcsfontosságúak voltak az új

nemzeti identitások kialakulásához, azonban nem rendelkeznek azokkal a döntő jellegzetességekkel, amelyeket a modernitás teljessége, mint egy ragadozó, karmai között cipel.⁸

Benedict Anderson *Imagined Communities* című könyvében úgy határozza meg a nemzet fogalmát, mint egy olyan *elképzelt politikai közösséget*, amelyet belülről fakadóan körülhatároltnak és önállóan gondolnak. Minden közösség, amely nagyobb, mint egy törzs vagy falu, elképzelt lehet csupán, mert tagjai között nincs közvetlen kapcsolat, ilyenek voltak az újkor előtti nagy vallási közösségek is. De a premodern társadalmaktól eltérően a nemzetnek új, korábban ismeretlen eszközei vannak arra, hogy biztosítsa az emberek kötődését az elképzelt közösséghez,⁹ nem is akármilyenek.

Anderson szerint a nyomtatás tizenötödik századi feltalálása azért tekinthető mérföldkönnel a nemzettudat göröngyös útján, mert a „nyomdakapitalizmust” követően, a szent nyelv és a tömegek által használt hétköznapi beszélt nyelv nagy múltra visszatekintő szétválasztása lassan megszűnt. Az európai királyságok hivatali nyelve szintén a nyomtatásnak köszönhetően terjedt el, megteremtve a későbbi nemzeti nyelvek kialakításának alapjait, amelyeket ma ismerünk. Az ipari forradalomnak – amelyet Irving Fang a „harmadik információs forradalomnak” nevezett – a nyomtatásra gyakorolt jótékony hatása révén pedig lassan megjelent a tömegtársadalom és a nacionalizmus,¹⁰ más szóval megnyílt a tér azon új műveltségelemek és ideológiatörédek befogadása előtt, amelyek idővel a tömegek közgondolkodását meghatározó vallásos-archaikus világkép elhalványodásához vezettek.

Emlékeztetőül: az első román nyelvű írásos nyelvi emlék 1521-ből való: ez Neacșu levele Campulungból a brassói bíróhoz, az első *nyomtatott* román nyelvű könyv, Deacon Coresi kátéja pedig 1559-ből származik. Anderson szerint tehát a regény és az újság volt az első kommunikációs eszköz, amely segített meghatározni a formálódó nemzeti határokat. Évszázadokkal az „egységes” román nép „barbár zsarnokok” általi, vélt „elnyomatásának” kezdetét követően.

Ernest Gellner *Nations and Nationalism* című munkájában pedig arra világít rá, hogy a termelési folyamat fejlett megosztását, tehát a kapitalizmus korai szakaszát megelőzően nem beszélhetünk megszilárdult nemzetekről. A termelési folyamat fejlődése, a horizontális és vertikális munkaerő-áramlás, majd az alapfokú oktatás általánossá tétele és a műveltség terjedése voltak azok a tényezők, amelyek megszüntették a magaskultúra elszigeteltségét és létrehozták azt a politikai jelenséget, amelyet *nemzetként* ismerünk.¹¹

Nem mintha a modernista meta-elbeszéléshez kényelmetlenül közelálló habermasi értelemben vett polgári nyilvánossággal össze akarnánk téveszteni, ám a nemzet megjelenése hátterében álló tényezők érdekes párhuzamot mutatnak a német szerző által a nyilvánosság szerkezetváltozásaként leírt folyamat mozgatórugóival térségünkől nyugatra: a kora kapitalista távolsági kereskedelem létrehozta az áruforgalmat és a hírösszeköttetést. Az áruforgalomnak és a vásároknak következtében a gazdasági függőségeknek olyan széle, horizontális hálózata alakul ki, amelyet már nem lehet besorolni a rendi-uralmi rendszer zárt házi gazdálkodási formáin alapuló vertikális függőségi viszonyai közé. A hírekre is szükség van, egyre több a távoli információ a távoli folyamatokról. A kereskedő cégek beindítják futárjárataikat. A tőzsde kialakulásával körülbelül egy időben létrejön a sajtó és a posta.¹²

Anderson és Gellner nyomán hangsúlyoznunk kell tehát, hogy *csakis a hagyományos földművelő társadalmat meghaladó, a munkamegosztás magas fokára jutott, a társadalmi mozgást és a gyors információcserét lehetővé tevő világban alakultak ki azok a feltételek, amelyek nyelvi és kulturális egységhez vezettek*. Ebben identitás és öntudat immár nem csak egy szűk elit vagy bizonyos csoportok kiváltsága, ahogy ez a múltban volt, hanem a termelést végző tömegek gondolkodásában is többnyire jelen van.

Gellner radikális gondolatmenetében továbbmegy, és azt írja: „a nacionalizmus hívja életre a nemzetet, és nem fordítva.” Eric Hobsbawm a német történelem nyomdokain szintén figyelmeztet, hogy a nemzeteket lényegében felülről teremtik.¹³

Ennek a folyamatnak a kiteljesítésében hárul szerep az értelmiségre. Ők állították össze az első szótárakat, regényeket, verseket írtak az elképzelt nemzetről, felvázolták a szülőföld határait is. Mélabús tájképeket festettek a nemzet földjéről, népmeséket költöttek, hatalmas erejű hősokeket találtak ki, s az ősi néphagyományt egységes egésszé szőtték. Egymáshoz nem kapcsolódó, különböző politikai egységek történelmét egységes, összefüggő, egymásra következő narratívába olvasztották, amely egyesítette a teret és az időt, s így egy hosszú, ősi időkből gyökerező nemzeti történelem bontakozott ki. A legtöbben közülük nem egy új nemzet születésénél segédkező bábának látták magukat, hanem egy alvó nemzet leszármazottjának, akinek feladata, hogy népét hosszú álmából felébressze.¹⁴

„Ébredj román, ébredj halotti álmodból...” A román nemzetudat vonatkozásában a szellem azon szobrásai, akik a nemzet képét saját elképzeléseik szerint, ugyanakkor leginkább koruk kifinomult elvárásaihoz igazítva kifaragták, az *Erdélyi Iskola* (Școala Ardeleană) tagjai voltak.

E mozgalom tagjai voltak az elsők, akik történelmi és nyelvészeti érveket állítottak a románok római eredetének az igazolására. Elméletük szerint a rómaiak elpusztították a dákokat, így a román nép kizárólag a rómaiak leszármazottja. „...Szívünkben még őrzünk büszkén egy nevet / Csáták győztesét, egy nevet: Traianus.”

A leszármazás értékesebbé tette az új identitást, s minél távolabbra tudták visszavezetni a múltat, annál végtelenebbnek tűnt a jövő. Nem véletlen tehát, hogy minden értelmiségi foglalkozás közül a legnationalistább a történészi.

Az erdélyi iskola a történelmi mítoszok életre hívása mellett jelentős hatást gyakorolt a román kultúra fejlődésére, nemcsak Erdélyben, hanem Havasalföldön és Moldvában is, hozzájárulva a román nemzeti öntudat kialakulásához. Az erdélyi iskola alakította ki a jelenlegi latin betűs román ábécét, amely felváltotta a 10. század óta használt cirill betűs írást. Ők jelentették meg 1825-ben Budán az első négynyelvű román szótárt. Az iskola további jelentős szerepe a román nyelv megújításában a francia és olasz neologizmusok meghonosítása volt. Ők fogalmazták a II. Lipót császárnak benyújtott *Supplex libellus Valachorum* néven ismert petíciókat, amelyben létszamarányos képviseletet kértek a román népnek.¹⁵

Az új tanok lelkes hívei nem zavarta a Frankenstein szörnyének mintájára különböző eredetű részekből összefabrikált nemzet. Az ősök ismerete elengedhetetlen volt, és egyes esetekben az utódok elszántan igyekeztek meghatározni, akár etnikai-biológiai metaforákkal is, az átöröklött biológiai mag tulajdonságait: „...Hogy még folyik a római vér ereidben...”

Raymond Aron francia gondolkodó veti fel a kérdést, hogy vajon a rasszizmus nem a szegények sznobizmusa-e? Ez a gondolat nemcsak az újkori tömegek jól ismert szellemi állapotát rögzíti, hanem rámutat a „vérségi kötelék” elméletének történelmi gyökereire is, amely meghatározó volt az egyes nemzeti csoportok határainak meghúzásában: a „kék vér” – amely az arisztokraták szimbolikus tőkéje volt évszázadokon át – helyett az ősi, a közörsre tevődött a hangsúly.¹⁶ A római vér, mint biológiai-etnikai metafora, használata széles körben elterjedt azóta is. Ugyanakkor legfeljebb szimbolikus értelemben lehetne komolyan venni, hiszen a dákoróman kontinuitás elmélet hívei szerint azt követően, hogy az elfoglalt Dacia Traiana a Római Birodalom részévé vált Kr. u. 106-ban, a „római világ minden tájáról érkező”¹⁷ telepések „heterogén elegye”¹⁸ vette birtokba, tehát latinok mellett görögök, illírek, kelták, trákodákok és szíriai sémi,¹⁹ illetve dalmát²⁰ népcsoportok betelepülő is, a szintén egymástól erőteljesen elütő eredetű légiók leszerelői mellett.

Most pedig álljunk meg a Dracula-történethez hasonlóan részben tényeket, részben fikтив elemeket tartalmazó história néhány további állomásánál, az eddigiek során lefektetett állítások fényében, távirati stílusban.

Tudunk-e folytonosan lakott településekről? Ha a latin nyelvű kontinuitás bizonyítéka-ként tekintünk is olyan statikus tárgyi leletekre, mint a Biertani adomány, és az intenzív népvándorlás okozta vizigót, gepida, hun és avar jelenlét ellenére is elfogadjuk egyes állandóan lakott²¹ hatalmi központok létét, vajon azok egységes népet, nemzetet feltételeznek? Aligha.

Mint arról már szó volt, az újkort megelőző időszakban a világ lakosságának döntő többsége írástudatlan földműves volt, egy a mindenkori államigazgatási központok nyelvéhez annál közelebbi dialektust beszélve, minél közelebb éltek ahhoz.

Tehát legfeljebb egy, a romanizált dákok leszármazottjának tekinthető elitről beszélhetünk, amelyhez a nép a (kora) középkori hatalmi berendezkedési minták alapján feudális értelemben kötődött, ám sok közös vonás bennük nemigen lehetett, még nyelvileg sem, hiszen az alá-, fölérendeltségi viszonyok fenntartásában érdekelt „kiválasztottak,” kiváltságosak kevéssé vehettek tudomást az alacsonyabb társadalmi csoport(ok) közgondolkodásáról, ad absurdum törekvéseiről. Sand felfogása szerint „a királyoknak nem volt arra szükségük, hogy nemzeti politika köré sorakoztassák fel a népet. Általában megelégedtek egy laza dinasztikus ideológiára épülő konszenzussal, amelyet a hivatalnoki karral és a földbirtokos arisztokrácia egy keskeny rétegével fogadtattak el. Nem igényelték a nép beleegyezését, s arra sem voltak eszközeik, hogy uralmuk iránti elköteleződésüket bebiztosítsák.”²² A „román” politikai elit ennek fényében az adminisztratív elitkultúrába soha nem akarhatta a kérdéses időszakban (és jóval utána sem) beolvasztani az egész „népet” (i. e. a szélesebb tömegeket), nem volt szüksége a „nép” részvételére s az e folyamat előmozdításához szükséges technológiai, szervezeti és az információáramláshoz szükséges eszközökkel sem rendelkezett.

De vajon mennyire tekinthetjük egységes „politikai nemzetnek” azt az elitet, amely olyan erős kulturális és lingvisztikai befolyások alatt állt, hogy – egy, a Román Értelmező Kézisztár (DEX) címszavai alapján összeállított Wikipedia cikkben szereplő – 41 középkori tisztsége és titulusa közül mindösszesen 9 latin eredetű etimológiailag, döntő többségük szláv (pl. boier/bojár), görög/bizánci (pl. condicar/kodik), germán (Pârgar/Bürger) és magyar (pârcălab/porkoláb), hogy az úgynevezett fanarióta időszak 41 tisztségéről, amelyek két (!) kivételtől eltekintve etimológiailag mind türk eredetűek, ne is beszéljünk?²³

Olyan az alap- és középfokú tanulmányokból ismert emlékképek, mint a Budai Nagy Antal, Tordai Edictum, csak meggyőzik az elfogulatlan szemlélt arról, hogy egységes nemzetekről nem beszélhetünk, nemhogy a honfoglalás időszakában, de jóval azután sem. Mert mit mondanak nekünk ezek az emlékképek?

Nem kell Karl Marx hívének lennünk, sem a világtörténelem vezérfonalának az osztályharcok sorozatát tekintenünk ahhoz, hogy belássuk: *az 1437-es Budai Nagy Antal-féle erdélyi parasztfelkelés ténylegesen társadalmi osztályok konfliktusának eredménye volt*, az e nyomán keletkezett ún. kolozsmonostori egyezményt *erdélyi rendek* kötötték, névlegesen az Erdélyt fenyegető oszmán és mongol veszéllyel szemben, ám ténylegesen a parasztek ellen irányult. Magát az etnolingvisztikai jelentéssel bíró ’român’ melléknevet a 17. századig felváltva használták a ’jobbágyp’ jelentésű ’rumân’ szóval még a román történetírás szerint is.²⁴

Fontos kitérni arra, hogy a dalban románként azonosított István vajda (Ștefan cel Mare, 1433–1504) a Havasalföldtől évszázadokon át erőteljesen különálló moldvai fejedelemség élén állt. Sand a nemzet jellegzetességeként említi azt, hogy az „rendelkezik közös

területtel, s tagjai úgy érzik, és ennek hangot is adnak, hogy e földnek kizárólagos birtokosai.” (Sand 2008, 75) Márpedig Moldva és Havasalföld csak 1862-ben egyesült. Kiss Gy. Csaba szerint térségünk nemzeti ideológiáinak általánosságban is némileg tudathasadásos jelleget, következetlenséget ad az a tény, hogy a nemzetfogalom két különböző jelenségszférából származó elemei (az államnemzeti alapozású ország, politikai egység, illetőleg a kultúrnemzeti alapozású közös nyelv, kultúra) egymással nem konvertálhatók, alapelveik nem fordíthatók le egymásra.

A szabad vallásgyakorlás elemeit tartalmazó, annak egyik első európai garanciájának tekintett 1568-as Tordai Edictum a római katolikus, a protestáns és az unitárius *felekezete*ről rendelkezik, *nem nemzetekről*. Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy a görögkeleti ortodox közösség vallási jogait figyelmen kívül hagyta, annak ellenére, hogy az ő jelenlétük is vitathatatlan a térségben. „...*Hisz a had keresztény...*”

A 17. századi Erdélyben Székely Mózes (1553–1603) és a himnuszban szintén szereplő Vitéz Mihály (románul: Mihai Viteazul, 1558–1604) fejedelmek szövevényes életútja arra mutat rá, hogy nem nemzetiségi törekvések, hanem geopolitikai érdekek, személyes ambíciók és erőviszonyok határozták meg a korabeli gondolkodást, ezt jelzi az is, hogy az erdélyi rendek, a havasalföldi vajdák és a székely székek követői egymás oldalán harcoltak hol a Habsburg császár, hol az oszmán szultán, majd egymás ellen ebben az időszakban, teljesen kaotikus körülmények közepette.

A Hóra-féle lázadás (1784) volt Erdélyben az első nyíltan nemzetiségi alapú felkelés, amelyet vélhetően egyszerre inspirált a rendi alapú diszkrimináció és a fentebb ismertetett, új ideológiai tanok.

1848 – amikor a jelen írás szempontjából vizsgált himnusz is született – már „felébredt,” öntudatos nemzeteket lát – akik nemegyszer egymás ellen is fordultak, és szembenállásuk alapjai gyakran azóta is érvényben vannak.

Következtetésem szerint tehát ennek az etnikum- és vallásközpontú himnusznak a magyarok és más „*barbár zsarnokok*” által is *kollektív, körülhatárolható nemzetként beállított, elnyomott román népe részint kettős fikció, részint közösségekkel és egyénekkal szembeni ellenérzések és hátrányos megkülönböztetésük alapja is, amely az iskolában kezdődik a dákoromán kontinuitás oktatásával*. E tanulmány mindenekelőtt egy történelmi nézőpontra kívánt hangsúlyt fektetni, ugyanakkor felmerül, hogy egyes himnuszoknak a közösségek együttélését megnehezítő-ellehetetlenítő interpretációik miatt további társadalomtudományi implikációi is lehetnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1991
- Raymond Aron: *Les Disillusions du progrès: Essai sur la dialectique de la modernité*. Paris: Calmann-Lévy, 1969.
- Étienne Balibar: *The nation Form: History and Ideology*. In Étienne Balibar and Immanuel Wallerstein: *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London: Verso, 1991.
- Stelian Brezeanu: *Romanitatea Orientală în Evul Mediu*. Bukarest: Editura All Educational, 1999.
- Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- Zbigniew Brzezinski: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Budapest: Complex, 2013.
- Irving Fang: *A History of Mass Communication: Six Information Revolutions*. Boston: Focal Press, 1997.
- Patrick J. Geary: *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton: Princeton University Press, 2002.

- Ernest Gellner: *A nemzetek és a nacionalizmus*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2009.
- Jürgen Habermas: *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1991. 15–22.
- Eric Hobsbawm, „*Nations and Nationalism since 1780*”, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Kiss Gy. Csaba: *Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek. Nemzet és haza dilemmája a himnuszok tükrében*. Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó, 1993.
- http://www.mmi.hu/szin/szin8_3/kiss_gy_nemzet.htm
- Ioan-Aurel Pop: *Romanians and Romania: A Brief History*. Boulder, 1999.
- Shlomo Sand: *Comment fut inventé le peuple juif*. Paris: Fayard, 2008.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_Romanian_ranks_and_titles

JEGYZETEK

- 1 Kiss Gy. Csaba: *Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek. Nemzet és haza dilemmája a himnuszok tükrében*. Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó, 1993, 103.
- 2 A himnusz szövegét Andrei Mureșanu (1816–1863) írta, a zenéjét pedig Anton Pann (1797?–1854) komponálta. A dalt először Un răsunset (Visszhang) címen publikálták az 1848-as forradalom alatt, ahol Deșteaptă-te, române néven azonnal a nemzeti mozgalom egyik fő dalává vált.
- 3 Étienne Balibar: *The nation Form: History and Ideology*. In *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. by Étienne Balibar and Immanuel Wallerstein, London: Verso, 1991, 96.
- 4 Kiss: i. m. 93.
- 5 Patrick J. Geary: *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*. Princeton: Princeton University Press, 2002, 7.
- 6 Shlomo Sand: *Comment fut inventé le peuple juif*. Paris: Fayard, 2008, 63.
- 7 Zbigniew Brzezinski: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Budapest: Complex, 2013, 48–49.
- 8 Sand: i. m. 65.
- 9 Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1991, 6.
- 10 Irving Fang: *A History of Mass Communication: Six Information Revolutions*. Boston: Focal Press, 1997, 46.
- 11 Ernest Gellner: *A nemzetek és a nacionalizmus*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2009, 18.
- 12 Jürgen Habermas: *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1991, 15–22.
- 13 Eric Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 10–11.
- 14 Sand: i. m. 109–110.
- 15 [http://hu.wikipedia.org/wiki/Erd%C3%A9lyi_iskola_\(mozgalom\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Erd%C3%A9lyi_iskola_(mozgalom))
- 16 Raymond Aron: *Les Disullisiones du progrès: Essai sur la dialectique de la modernité*. Paris: Calmann-Lévy, 1969, 90.
- 17 Ioan-Aurel Pop: *Romanians and Romania: A Brief History*. Boulder, 1999, 23.
- 18 Vlad Georgescu, Matei Călinescu, ed.: *The Romanians: a history. Romanian literature and thought in translation series*. Columbus, Ohio, USA: Ohio State University Press, 1991, 6.
- 19 Kőpeczi Béla, Makkai László; Mócsy, András; Szász, Zoltán; Barta, Gábor (eds.): *History of Transylvania — From the Beginnings to 1606*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994, 106.
- 20 Paul Lachlan MacKendrick: *The Dacian Stones Speak*. The University of North Carolina Press, 2000. 206.
- 21 Ioan-Aurel Pop: i. m.
- 22 Sand: i. m. 199.
- 23 http://en.wikipedia.org/wiki/Historical_Romanian_ranks_and_titles
- 24 Stelian Brezeanu: *Romanitatea Orientală în Evul Mediu*. Bukarest: Editura All Educational, 1999, 229–246.